

SUG'URTA KOMPANIYALARIDA RISKLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI VA SAMARADORLIGI

Haqberdiyev Bekzod O'ktamovich

PhD., Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

ORCID: 0009-0003-4580-4520,

G-mail: bekzoduktamovich007@gmail.com

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sug'urta kompaniyalari faoliyatining barqarorligi ko'p jihatdan ularning risklarni boshqarish tizimining qay darajada samarali tashkil etilganiga bog'liq. Moliyaviy risklarning kuchayishi, aktivlar qiymatining o'zgaruvchanligi, to'lov qobiliyati bo'yicha xalqaro standartlarning joriy etilishi sug'urta kompaniyalarini risk-menejmentga yondashuvni qayta ko'rib chiqishga undamoqda. Shu bois, zamonaviy sug'urta bozorida risklarni aniqlash, baholash, diversifikatsiya qilish, kamaytirish va monitoring qilish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb masaladir.

1. Sug'urta kompaniyalarida risklarni boshqarishning iqtisodiy mohiyati. Sug'urta kompaniyalari faoliyatining o'ziga xosligi shundaki, ular riskni qabul qilib, uni qayta taqsimlash, yo'qotishlarni qoplash va pul oqimlarini samarali boshqarish orqali foyda oladi. Risk-menejmentning asosiy iqtisodiy vazifalari:

- ❖ potentsial yo'qotishlarni oldindan prognozlash;
- ❖ sug'urta zaxiralarining optimal darajasini shakllantirish;
- ❖ tarif siyosatini iqtisodiy asoslash;
- ❖ investitsion portfelni diversifikatsiya qilish;
- ❖ to'lov qobiliyatini doimiy ta'minlash.

Sug'urta bozori oqilona risk-menejmentga tayanmaguncha, kompaniya moliyaviy barqarorligi va rentabelligini oshirish qiyin bo'ladi.

2. Risklarni boshqarish tizimi va uning tarkibiy elementlari. Sug'urta kompaniyasida risk-menejment quyidagi bosqichlardan iborat:

➤ Risklarni aniqlash – sug'urta portfeli, investitsiyalar, likvidlik, kredit va operatsion risklar bo'yicha tahlil.

➤ Risklarni baholash – ehtimollik, yo'qotish hajmi, zarar koeffitsientlari, tarixiy statistika va aktuariy hisob-kitoblar asosida.

➤ Risklarni kamaytirish strategiyasi – qayta sug'urtalash, ko-sug'urtalash, franchayza joriy etish, sug'urta zaxiralarini oshirish.

➤ Risklarni monitoring qilish – ichki audit, moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili, xavf reytingini belgilash.

➤ Zamonaviy kompaniyalar bu tizimni Solvency II, IFRS 17, ISO 31000 kabi xalqaro standartlar asosida tashkil etmoqda.

3. Risklarni boshqarishda qayta sug'urtalashning roli. Qayta sug'urtalash sug'urta kompaniyasining eng samarali xavf kamaytirish vositalaridan biridir. U kompaniyaning:

- yirik sug'urta hodisalari bo'yicha xavfini bo'lishish;
- to'lov qobiliyatini saqlash;
- kapital yetarliligini mustahkamlash;
- sug'urta portfelini balanslash kabi vazifalarni bajarishga yordam beradi.

O'zbekiston sug'urta bozorida qayta sug'urtalash ulushining oshishi moliyaviy barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

4. Sug'urta kompaniyalarida risklarni boshqarish samaradorligini baholash mezonlari. Risk-menejment samaradorligini quyidagi iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali baholash mumkin:

- ✚ To'lov qobiliyati koeffitsienti (Solvency ratio)
- ✚ Sug'urta zaxiralari yetarliligi
- ✚ Rentabellik ko'rsatkichlari (ROA, ROE)
- ✚ Sug'urta portfelining diversifikatsiya darajasi
- ✚ Netto to'lovlar ulushi (loss ratio)
- ✚ Kombinatsiyalangan koeffitsient (combined ratio)

Quyida sug'urta kompaniyalarida risk boshqaruvi ko'rsatkichlari misol tariqasida jadval ko'rinishida beriladi.

1-jadval

Sug'urta kompaniyalarida risk boshqaruvi samaradorligini baholovchi asosiy ko'rsatkichlar¹

Ko'rsatkich nomi	Formulasi	Talqin
Solvency Ratio	Kapital / Majburiyatlar	1 dan yuqori bo'lsa barqaror
Loss Ratio	To'langan sug'urta to'lovlari / Mukofotlar	Past bo'lsa risk past
Combined Ratio	(To'lovlar + Xarajatlar) / Mukofotlar	100% dan past – samarali
ROE	Sof foyda / Kapital	Kapital rentabelligi
Diversifikatsiya indeksi	Portfel bo'limlari ulushlari asosida	Turli sug'urta turlari bo'yicha tarqoqlik darajasi

5. Risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha takliflar. Sug'urta kompaniyalarida risk-menejmentni yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim:

Sug'urta kompaniyalarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish, avvalo, raqamli texnologiyalarni keng joriy etishni talab etadi. Machine learning asosidagi aktuar modellari yordamida sug'urta hodisalari ehtimoli aniqroq prognozlanadi, tariflar shakllantirilishi esa real statistik tendensiyalar va xavf

¹ Muallif tadqiqotlari natijasida shakllantirilgan.

darajasiga moslashtiriladi. Big Data texnologiyalarining qo'llanilishi esa mijozlar xatti-harakati, bozor dinamikasi va zararlar tarixi bo'yicha ulkan ma'lumotlar to'plamini chuqur tahlil qilish imkonini yaratadi, bu esa xavf bahosini yanada aniqlashtiradi. Shuningdek, onlayn-monitoring tizimlari sug'urta portfeli, kapital yetarliligi va to'lov qobiliyatini real vaqt rejimida kuzatish orqali xavf darajasidagi o'zgarishlarga tezkor javob berishni ta'minlaydi.

Risk boshqaruvini yaxshilashning yana bir muhim yo'nalishi investitsion siyosatni optimallashtirishdir. Sug'urta kompaniyalari investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish orqali bozor xavflarini kamaytiradi, yuqori likvidlikka ega bo'lmagan aktivlar ulushini qisqartirish esa kompaniyaning qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish imkoniyatini kuchaytiradi. Bundan tashqari, ESG tamoyillariga asoslangan investitsiyalarni ko'paytirish nafaqat barqaror daromad manbai yaratadi, balki sug'urta kompaniyalarining ekologik va ijtimoiy mas'uliyatini ham oshiradi, bu esa global tendensiyalarga moslashishga yordam beradi.

Risklarni kamaytirishning eng samarali vositalaridan biri – qayta sug'urtalash mexanizmlarini kengaytirishdir. Xalqaro reinsurerlar bilan hamkorlik qilish sug'urta kompaniyalariga yirik xavflarni bo'lishish, potentsial yo'qotishlarni kamaytirish va to'lov qobiliyatini mustahkamlash imkonini beradi. Ayniqsa yirik, noyob yoki yuqori xavfli sug'urta obyektlari bo'yicha fakultativ qayta sug'urtalashdan foydalanish kompaniyaning risk-portfelini muvozanatlashtiradi va moliyaviy barqarorlikni kafolatlaydi.

Shuningdek, ichki audit tizimi va risk-komitetlar faoliyatini kuchaytirish ham risklarni samarali boshqarishning ajralmas qismidir. Risklarni baholash bo'yicha maxsus hisobotlarni muntazam tayyorlash kompaniyada xavf darajasining o'zgarishini aniqlash va boshqaruv qarorlarini asoslashga yordam beradi. Xatar darajasiga ko'ra reyting tizimini joriy etish esa risklarni ustuvorlik darajasiga qarab tasniflashga imkon beradi. Bundan tashqari, stress-testlar o'tkazish turli iqtisodiy sharoitlarda kompaniya to'lov qobiliyati va kapital yetarliligini baholashga xizmat qiladi, natijada kompaniya kutilmagan bozor o'zgarishlariga tayyor turadi. Sug'urta kompaniyalarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning eng muhim shartidir.

Zamonaviy iqtisodiy sharoit, raqobatning kuchayishi va global moliyaviy xavflarning o'zgaruvchanligi sug'urta kompaniyalaridan risk-menejmentni chuqur tahliliy, innovatsion va tizimli asosda rivojlantirishni talab qilmoqda. Takomillashtirilgan risk boshqaruvi sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyati, rentabelligi, mijozlar ishonchi hamda bozor barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. ISO 31000: Risk Management – International Standards Organization.
2. Skipper, H.D. Insurance in the General Economy. McGraw-Hill, 2018.
3. Harrington, S.E., Niehaus, G. Risk Management and Insurance. McGraw-Hill Education, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "Sug'urta bozori ko'rsatkichlari" statistik byulleteni (turli yillar).
5. Vaughan, E. & Vaughan, T. Fundamentals of Risk and Insurance. Wiley, 2021.